

ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА МИСАО У СРБИЈИ XIX И XX ВЕКА

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

„ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА“

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Volume CLXXXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 44

SOCIAL, POLITICAL AND SCIENTIFIC THOUGHT
AND ACTIVITY
OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE HELD ON MARCH 29TH 2019

Accepted for publication at the 2nd Session of the Department of Social Sciences,
held on June 25th 2019, after being reviewed by
academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

Editor

Academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE, 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Том CLXXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 44

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ
ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ 29. МАРТА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II скупу Одељења друштвених наука,
одржаном 25. јуна 2019. године, на основу реферата
академика Косте Чавошког и Александра Костића

Уредник

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД, 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
Службени издасник, Београд

Тираж
400 примерака

ISBN 978-86-7025-848-8

САДРЖАЈ

Реч уредника	9
Драган Симеуновић: <i>Особености његове политичке мисли и дела Драгољуба Јовановића</i>	13
Dragan Simeunović: <i>The Specificity of Political Thought and Activities of Dragoljub Jovanović</i>	
Зоран Р. Томић: <i>Драгољуб Јовановић о уставном питању – Поводом Нацрта устава ФНРЈ</i>	39
Zoran R. Tomić: <i>Dragoljub Jovanović about Constitution – On the Draft Constitution of FPRJ</i>	
Дарко Надић: <i>Еколошка мисао Драгољуба Јовановића</i>	49
Darko Nadić: <i>Environmental Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Срђан Јовановић: <i>Економска мисао др Драгољуба Јовановића</i>	61
Srđan Jovanović: <i>Economic Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Драган Веселинов: <i>Три недоумице Драгољуба Јовановића – Његова „Аграрна политика“ (1930) и други текстови, његова Народна сељачка странка (1940)</i>	77
Dragan Veselinov: <i>Three Dilemmas of Dragoljub Jovanović</i>	
Мира Радојевић: <i>Драгољуб Јовановић и хрватско питање (1924–1941)</i>	91
Mira Radojević: <i>Dragoljub Jovanović and the Croat Question (1924–1941)</i>	
Александар Животић: <i>Драгољуб Јовановић и СССР (1939–1941)</i>	139
Aleksandar Životić: <i>Dragoljub Jovanović and the USSR (1939–1941)</i>	
Ивана Дамњановић: <i>Драгољуб Јовановић и Шпански грађански рат</i>	155
Ivana Damjanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Spanish Civil War</i>	
Драгомир Бонџић: <i>Драгољуб Јовановић и Београдски универзитет</i>	169
Dragomir Bondžić: <i>Dragoljub Jovanović and University of Belgrade</i>	
Александар Стојановић: <i>Драгољуб Јовановић о десничарима српској и југословенској националној усмерења</i>	187
Aleksandar Stojanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Political Right-Wing of Serbian and Yugoslav National Orientation</i>	

Слободан Селинић: Драгољуб Јовановић у Народној скупштини ФНРЈ 1945–1947.	201
Slobodan Selinić: <i>Dragoljub Jovanović in National Assembly of FPRY 1945–1947</i>	
Александар В. Милетић: Драгољуб Јовановић и Милован Ђилас: сукоб политичких концепција	221
Aleksandar V. Miletić: <i>Dragoljub Jovanović and Milovan Đilas: Conflict of Political Conceptions</i>	
Наташа Милићевић: Судбина „сапућника револуције“: Драгољуб Јовановић између интеграције и репресије (1944–1947)	235
Nataša Milićević: <i>A Destiny of a “Fellow Traveller of the Revolution”: Dragoljub Jovanović between Integration and Repression (1944–1947)</i>	
Срђан Јовановић: Мој деда Драгољуб Јовановић.	249
Фотографије и документи.	257

ЕКОЛОШКА МИСАО ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

ДАРКО НАДИЋ

Факултет истраживачких наука, Универзитет у Београду

У реafirмацији социологије као научне дисциплине после Другог светског рата у Југославији, као и у Србији, обрађано је недовољно пажње на развој социологије, тако да је у том контексту изостало и изучавање социолошког опуса др Драгољуба Јовановића, првог доктора социолошких наука у нас. Посматрајући ту Јовановићеву социолошку мисао као веома обимну и сложену, могу се пронаћи и мисли које излазе из тада традиционалног поимања шта је заправо предмет социологије. Јовановићева социолошка мисао је у неким елементима била испред свог времена, била је у једном тренутку несхваћена, али када је данас поново проучавамо видимо и извесне степене визионарства. У том смислу, овај рад у Јовановићевом делу истражује суштину еколошког промишљања односа који цивилизација има према природи, као и на који начин је он овај проблем промишљао. Зато се као кључне еколошке категорије у његовој „еколошкој мисли“ јављају рад, земља, индустријализација, урбанизација, потрошња, начин и квалитет живота итд. Осим тога, Јовановић директно говори о кризи околине као еколошкој кризи, а за њене узроке наводи да су пре свега „друштвени и морални“. Имајући у виду богатство његове укупне социолошке мисли, као и чињеницу да је о проблемима „животне средине“ писао и промишљао далеко пре него што је званична социологија за то показала интересовање, Драгољуба Јовановића можемо сматрати претечом социјално-еколошке мисли у Србији.

Кључне речи: Драгољуб Јовановић, еколошка криза, индустријализација, урбанизација, потрошачко друштво

Драгољуб Јовановић је у српској социолошкој мисли и социолошкој историји остао упамћен пре свега као социолог рада, социјални радник, оснивач социјалне политике. Велика већина његовог социолошког опуса припада истраживању сфере рада, индустријског и аграрног начина производње, мотивације за рад, социјалног рада и социјалног васпитања. Један део његових размишљања, теоријских ставова и филозофско-политичких опсервација био је усмерен и на однос између човека и природе.

У тим промишљањима Јовановић је излазио из сфере социологије рада, његове основне сфере научног интересовања, и улазио је у једно ново

подручје социологије, до тада још неистражено и неприхваћено. Проучавање односа између природе и друштва, утицај друштва на природу, у смислу угрожавања природе и њених вредности, тада је представљало нешто што није припадало корпусу социолошке мисли у њеним класичним оквирима. Јовановићев социолошко-научни и академски ангажман је био у сфери социологије рада, социјалне политике и економских анализа које су биле у политичком контексту.

Имајући у виду овај претходно наведени социолошки опус, чини ми се да је Драгољуб Јовановић својим размишљањима о овим односима друштва и природе ушао у опсервацију будућности за коју је мислио да ће на сваки начин бити последица прошлости и његове садашњости. Не постоје подаци те не можемо бити сигурни колико је Драгољуб Јовановић заиста био упознат са развојем социјално-еколошке мисли у другој половини двадесетог века. Колико је био упознат из натписа у дневној штампи, а колико је заправо пратио актуалну литературу. А она у то доба није била богата као данас. Ипак, то је време опсежних истраживања у оквиру „Римског клуба“, истраживања демографских кретања брачног пара Ерлих, снажан узгон неомалтузијанства, општа забринутост због података о исцрпљивању ресурса, посебно фосилних горива итд. Чак се и актуелна штампа, средином прошлог века на подручју бивше Југославије, више бавила технолошким и индустријским напретком него последицама тог напретка. Но, све у свему, питања која данас подводимо под „еколошка“ или „из области заштите животне средине“, па чак и модерни и трендовски појам „одрживи развој“, нису била примарна интересовања Јовановића, али су у сваком случају представљала нормални след његовог социолошког опуса. У том смислу се и овде, у једној врсти неконвенционалног увода, може рећи да је Драгољуб Јовановић био визионар, а у академском смислу претеча социјално-еколошке мисли на подручју бивше Југославије.

Суштина еколошке мисли Драгољуба Јовановића наговештена је већ 1924. године у његовим предавањима из индустријске политике, када је истицао да се проблеми у вези са радом не испољавају само у оквиру друштвено-економских односа већ и у односу између човека, односно друштва и природе. Рад је пре свега и размена материје између човека и природе. У својим радовима, поготово у књигама *Ведрина књ. 1 и 2*, Јовановић задржава једну врсту антропогеног еколошког оптимизма. Тај оптимизам је видљив пре свега у реченици коју Јовановић посебно наглашава – да је „човек мало изменио природу која га окружује“¹. Са једне стране, то је заиста врста еколошког оптимизма у коме Јовановић има апсолутну веру у људску позитивну свест, па чак и могућност аутономног деловања цивилизацијске самоконтроле према природи, следећи позитивни ток свести да када год бу-

¹ Др Драгољуб Јовановић, *Ведрина (Савремени човек и природа и цивилизација)*, Издање пишчево, Београд, 1971, стр. 7.

демо дошли у сукоб са природом ми ћемо се као људска бића повући пред њеном снагом. Са друге стране, ова реченица дубље сагледава да је време у коме је он писао, посебно *Вегрине*, време управо цивилизацијског оптимизма. На пример, седамдесете године прошлог века је време рађања пластике, њене масовне примене у свакидашњем животу, али и време лишено сазнања да ће пластика педесет година касније бити не само озбиљан светски еколошки проблем већ и симбол еколошке регресије, а самим тим и сужене еколошке свести човека. Како је то код Јовановића? Он има неумерену веру у човека, а сам рад је цена којом човек плаћа свој повлашћен положај у односу према природи. Међутим, у једној веома важној реченици, управо датој у *Вегринама*, он прави и специфичну ограду. Каже како човек јесте у супериорном положају према природи, да човек радом плаћа ту своју специфичну цену, али да ће човек први и да напусти планету Земљу.² Ова, како нам се чини, тек набацана конструкција, касније ће бити преупакована у појам који Јовановић веома храбро описује као „васионска катастрофа“. Ова специфична ограда требало би да значи да је Јовановић и помишљао на могућу ситуацију у будућности да ће закони природе надвладати човека и као врсту га дословно истерати из радом створеног раја. Посматрајући даље рад као размену између човека и природе, што сам већ раније напоменуо, он је сматрао да је тој размени кроз развој средстава за производњу и развој индустријске производње долазило и долази до озбиљних поремећаја у природи. Те промене су изазване човековом радном активношћу, убрзаном индустријализацијом, урбанизацијом и развојем потрошачког друштва. Дакле, индустријализација, урбанизација и потрошачко друштво јесу својеврсни окидачи које сам раније представио као „ограду“.

Управо у овим тезама Јовановић излази из технолошког оптимизма и одушевљења које га је красило на почетку његове научне и академске каријере. Дакле, имам у виду две врло важне чињенице. Прво, и пре самог настанка социјално-еколошких дисциплина, Јовановић поставља проблем који ће се јавити у будућности, односно размишља о стању цивилизације где ће развој појести самог себе и поставити се у позицију контраразвоја, односно регресије. Друга важна чињеница која из ове Јовановићеве мисли следи јесте да он апсолутно признаје кривицу човека.

То није нека врста судске кривице. Да појасним, Јовановић већ у другој половини прошлог века социолошки види оно о чему се данас воде многобројне академске расправе, а то је питање о одговорности, па и кривици, за стање у којем се природа налази. Када томе још додам данашње академске, па и политичке дебате о узроцима „климатских промена“, при-

² „Човек се последњи јавио на земљи, а први ће отићи. Одбио се од многих природних закона, узео је своју судбину у своје руке, али је постао *изузетак међу створовима*. Ако рад и није цена којом се плаћа супериорност, он је услов да човек остане у свом супериродном положају“ (Исто, стр. 23).

међује се визионарство Драгољуба Јовановића, као и нека врста критике и самокритике цивилизације. То је уједно и самокритика његове визије развоја друштва из двадесетих година прошлог века, када је Јовановића красио и технолошки, индустријски па и цивилизацијски оптимизам. Дакле, Јовановић стоји на становишту о антропогеним узроцима свих еколошких проблема. То је уједно и излаз из његове раније фазе „људског оптимизма“.

У свом делу *Индустријска њолиџика* (1924.) Јовановић је под појмом „хигијенски надзор“ подразумевао заштиту радника у фабрици и изван ње, односно заштиту радника у професионалној и пребивалишној средини. Хигијенски надзор је тако код Јовановића заштита „околине једне фабрике“. Фабрике загађују човекову животну средину и захтев је индустријске политике да се средина изван фабрике очисти од загађења.

„Фабрике дају дим, прашину, разне гасове и цела средина у којој се оне налазе, заражена је различитом атмосфером. Тражи се да се вароши очисте од прљавштине које уносе фабрике.“³

Ако бисмо занемарили архаични речник из друге деценије прошлог века, можемо утврдити да опис ове еколошке ситуације апсолутно одговара данашњици. Гасови, загађење, климатске промене јесу речи које користимо и након сто година. Модерна терминологија која одговара данашњим проблемима.

Међутим, како је Јовановић истицао, тај правац хигијенске заштите је важан али и споредан у датом тренутку. Важније је „да се у самим фабрикама заштите радници који су толико пре изложени свима тима опасностима.“⁴ На тај начин заштита и унапређивање услова рада радника је добила предност у односу на заштиту човекове животне средине и услова живота изван радне средине. С друге стране, Драгољуб Јовановић је указао на међусобну повезаност и условљеност човекове животне и радне средине, као и на везу која мора постојати у заштити обе. Еколошки проблеми су и тада, у међуратној Југославији били присутни, али не у таквом обиму и степену испољавања да би заокупили пажњу научне јавности. Тада је заштита човекове животне средине била претпостављена економском и индустријском развоју.

Много година касније, у књизи *Ведрина (Савремени човек њприрода и цивилизација)* (1970), Јовановић ће се вратити промишљању предмета заштите човекове животне средине у контексту положаја савременог човека у сукобу између савремене цивилизације и природе. У уводу ове књиге, симболично названом *чиџаоцу који жури*, Драгољуб Јовановић је изнео своје виђење еколошких проблема који погађају савремени свет:

³ Др Драгољуб Јовановић, *Индустријска њолиџика*, Социјални препорођај, Београд, 9/1924. стр. 507.

⁴ Исто, стр. 507.

„Техничари и технолози насељавају свет инсталацијама и машинама; у градовима се једва дише; на улицама и путевима не може да се хода; у становима има све мање места за чељад; индустриска цивилизација упропашћује природу; загађују се реке и језера, мора и океани, те уништавају процесе који стварају кисеоник; све је мање воде за пиће и за прање; отрови трују ваздух и биље, стоку и храну; стално се повећава количина угљен диоксида у атмосфери и клима се катастрофално мења; озбиљно се смањују обрадиве површине и светско становништво ће се удвостручити, градско четворостручити до краја века.“⁵

Зато по њему постоји „криза средине у којој човек живи“, која се испољава у нарушавању „деликатне равнотеже у природи“, што може да доведе у питање будућност сваког облика живота на Земљи.

По Јовановићу, узроци претходно наведених еколошких проблема се налазе у човеку. Наука је одредила његов, односно човеков „однос према природи“ и дала му је моћ за преображењем природе, тако да су и научници у 21. веку тврдили да је прогрес неограничен и вечит. Такав однос према природи и схватање прогреса које се још више радикализовало довело је до стања еколошке кризе. Човек је природно и друштвено биће. Природно, јер је настао „као делић природе“, како је често писао Јовановић, и са њом одржава везу тако што му је природа не само услов за рад већ и услов за опстанак преко ваздуха, воде, сунчеве светлости и хране, биљака и животиња. Човек као друштвено биће има своје слабости и оне се огледају у заблуди да је неограничени господар васионе. Из тог осећаја господара он несвесно и свесно доводи у опасност не само своју врсту већ и укупан живот.

„Живот је све, а природа је само оно што окружује човека, највећим делом дато, а само малим делом створено. Управо у том распону између природе и цивилизације налазе се све промене које је извршио човек“⁶

Таква аутодеструкција умањује човекову могућност и способност да сам управља развојем своје врсте и улепшава и побољшава живот, и може довести до „васионске катастрофе“, наглашавао је Јовановић. Васионска катастрофа, као судњи дан човека и Земље, чак иако је историјска нужност, „не умањује нимало вредност живота ни наше обавезе према Земљи“,⁷ сматрао је Драгољуб Јовановић. Неко може са правом да тврди да је Јовановић овде кокетирао са „теоријама судњег дана“, и онда и данас популарним теоријама. Међутим, као ученик француске социолошке школе, Јовановић је ипак пажљивим, бираним, речима утврдио коначну последицу аутодеструктивног понашања савремене цивилизације. Писано седамдесетих го-

⁵ Др Драгољуб Јовановић, *Ведрина (Савремени човек и природа и цивилизација)*, Издање пишчево, Београд, 1970. стр. 7.

⁶ Исто, стр. 147.

⁷ Исто, стр. 156.

дина прошлог века, ове мисли и данас показују актуелност. Како се ни услови нису променили, а претпоставимо да су услови у ствари понашање људи према природи, тако се не мењају ни могуће последице.

Као природно и друштвено биће човек је нераскидиво везан за природу, схваћену као своје окружење. У том контексту, Јовановић је истицао јединство цивилизације и природе. Природа је омогућила човеку да постане родно биће, да буде човек и да оплемењује своје окружење и цивилизацију. Удаљавање од природе доноси човечанству казну, па је зато дужност човека и да цивилизацију „натурализује“.

„Једне и друге нас опомињу да смо у сродству са природом и да се некажњено не можемо претерано удаљавати од ње, у жељи да будемо „цивилизовани“. Пре или после долази њен реванш: враћамо се блудни, а ипак верни синови и кћери. Верни смо природи управо да би смо били потпуни људи. Ако природа мора да се оплемењује цивилизација постаје права тек када се „натурализује“.⁸

То уједно значи и спознавање крајњих граница људске делатности али и морала у односу према свом окружењу.

Други вид сукоба јесте сукоб између човека, *природе* и *техничке цивилизације*. Јовановић је сматрао да су нова средства и достигнућа науке створена и примењена да олакшају живот људима, али да уједно њиховом применом долази и до негативних последица и то по човека, друштво и природу. На тај начин нас „сваки нови проналазак испуњава у исти мах поносом и срамотом.“⁹ То уједно значи спознавање крајњих граница људске делатности али и морала у односу према свом окружењу. Природа није, а то је смисао Јовановићевог етичког односа човека према природи, само материјално већ и нематеријално добро. Њена употребна вредност у економском смислу је позната, али њена неупотребна вредност је употребна у духовном: „да храни мисао и уздиже душу.“¹⁰ Зато, по Јовановићу, суштина човековог просперитета и његове величине, као и друштвеног прогреса који се јавља кроз рад, није у негирању вредности природе нити у дистанцирању од ње, већ у приближавању човека и друштва природи, односно прилагођавању цивилизације природи.

„Отимамо се од природе, од њених разних испољавања, да би смо били „слободни“ и што више људи, што мање животиње. Узалуд. Не можемо, па и не треба да се ограђујемо од неорганиског и органског света који нас окружује. Тим везама управо имамо да захвалимо што можемо да упознамо своју околину и себе саме.“¹¹

⁸ Исто, стр. 120.

⁹ Исто, стр. 15.

¹⁰ Исто, стр. 179.

¹¹ Исто, стр. 160.

Враћање природи, након индустријализације, за Јовановића је „истинско ослобођење усред нових стихија које нас све више заробљавају и отуђују.“

Удаљавање од природе учинило је да човек убрза ритам свог живота до граница максимума и до граница подношљивости. Доминација техничке цивилизације је, по њему, учинила живот безбедним, богатијим и удобнијим али је исто тако „убила“ неизвесност који је карактерисала човеков живот. Успех материјалне и техничке цивилизације Јовановић је мерио срећом, истом оном психолошком категоријом којом је мерио и лично осећање вредности рада код човека. Основно питање је да ли се људи осећају срећнијим у новим условима живота, односно да ли свој живот и рад виде пунијим и потпунијим него што је он то био раније.

Савремена еколошка криза није „ни биолошка ни техничка“. Криза је, истицао је Драгољуб Јовановић, друштвена и морална. Човек је кроз историју свог постојања дефинисао свој однос према животной средини. У капитализму цивилизација се отела друштвеној и индивидуалној контроли: „привредне кризе, штрајкови, картели који одређују цене, државна администрација која прописује не питајући грађане, – све се то дешава мимо нас, а одлучно утиче на наш начин живота, на оно што носимо, што једемо, у чему станујемо...“¹²

„[...] Ко се данас одева по свом укусу? Да ли читамо, гледамо и слушамо само оно што хоћемо, да ли уопште добијамо оно што би нам се свидело?“¹³

Створено је *пошрошачко друштво*, које функционише као механизам изван друштвене моћи и контроле, као главна опасност по човека, друштво и животну средину. Такво потрошачко друштво „гаји култ комфора, али је питање куда оно води, као и докле ће моћи да се купује без стварне потребе.“¹⁴ У том смислу, питао се Јовановић, да ли човек има своју слободу избора, да ли сам одређује квалитет и начин живота, и да ли може да контролише науку и развој технике. Човек је свесно биће и излаз из те друштвене и етичке кризе за њега је постојао: „нисмо осуђени да се униформишемо и стандардизујемо, не морамо пасивно да примамо све што намеће индустрија и трговина, можемо избегавати тровање намирницима, ваздухом и водом, можемо се бранити од нервирања, речју технички прогрес не мора да води у лудило и самоубиство.“¹⁵

Та идеја о „антипотрошњи“ сасвим сигурно има два узрока. Прво, економско сиромаштво средине, а и државе у којој се Јовановић родио и

¹² Видети опширније: Дарко Надић, *Мисао о раду др Драгољуба Јовановића*, Београд, 2006. стр. 217–223.

¹³ Исто, стр. 81.

¹⁴ Исто, стр. 39.

¹⁵ Др Драгољуб Јовановић, *Ведрина (Рад и стварање веровање и знање)*, Издање пишево, Београд, 1971, стр. 6.

живео, па и робијао, сигурно је оформило његов идеал скромности и довољности, у смислу „не преко основних потреба“. Живот који је био увек на минимуму физичке егзистенције али пун духовни и интелектуални развој је оно што ће неки економисти касније одлично продати кроз слоган „мало је лепо“. Други разлог антипотрошње као његовог еколошког лајмотива налази се свакако у чињеници да је Јовановић и у краљевини, па и у републици био свестан да људи купују да би показали а не да би стварно задовољили своју потребе, те да су те потребе вештачки створене. Да је данас Јовановић жив питање је како би објаснио све ове маркетиншке иновативности и креирање вештачких потреба од стране „блогера“, „влогера“, „инфлуенсера“, утицај друштвених мрежа итд.

Следећи социјално-еколошки проблем који је Јовановић идентификовао јесте сукоб града и села. Почетком двадесетог века овај сукоб је био економски и социјални, на крају истог постаје и еколошки. И као такав је наставио да бива и у овом новом веку. Село и град, рурална и урбана средина, еколошки су супротстављени у истој оној мери у којој је индустрија супротстављена пољопривреди. Али су исто тако и међусобно повезани и условљени. Кроз целу историју сељаци су били и остали „најближи природи, ономе што је најсталније, најмање променљиво,“ док су становници градова били изван природе, без додира са стварним животом.

„Они најпотпуније осећају ритам органског живота, редовне мене, нагла сурвавања и чудесна уздизања елемената. Насупрот њима житељи великих градова у већој мери имају оно што је човеково дело, најновије и најнеобичније.“¹⁶

Са развојем еколошке кризе сукоб између села и града опада по интензитету јер се у урбаном човеку, у грађанину, „буди пољски човек, јавља му се потреба да, с временом на време – о годишњем одмору или о крају недеље, макар за неки сат – дође у везу са земљом коју не прекрива ни асфалт ни бетон [...] да се освежи у додиру са природом.“¹⁷ Разлог таквом обрту у животу урбаног градског човека Јовановић је видео у карактеристикама савременог живота уопште, брзина и ритам свакодневног живота, неумереност у уживањима, велике потребе и неприродност интензитета услова живота и рада, који више немају вредност и које човек хоће у одређеној мери да замени другим вредностима. Зато, истицао је Јовановић, „савремени градски човек се неће одрећи електрике, али хоће да има зелено дрво и сунце, пољску ширину и ваздух који се дише пуним плућима. Жели цивилизацију, но с тим да не изгуби природу.“¹⁸

¹⁶ Др Драгољуб Јовановић, *Ведрина (Савремени човек и природа и цивилизација)*, цит. изд., стр. 119.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Исто, стр. 168.

Опасност по будућност Земље налази се по Јовановићу и у претварању обрадивих површина у индустријске и површине намењене становању. Из проблема „занемаривања земљишта“ јавља се и проблем исхране светског становништва које се увећава. Исто тако је указао и на проблем коришћења енергије и залагао се за укидање нуклеарне енергије, иако је она јевтинија, сматрајући управо да ће крај човечанства бити у катастрофи коју ће она изазвати. Ове Јовановићеве мисли су као нека врста предсказања о Чернобилу и Фукушими. На неки начин то се може представити као генерацијско проклетство. Јовановићева генерација доживела је Хирошиму и Нагасаки, моја генерација већ претходно наведени Чернобил и Фукушима.

Борба за здраву човекову животну средину није по њему само борба да се будућим генерацијама оставе повољни, здрави услови за живот. Чување и унапређивање околине је спајање рада и резултата рада прошлих генерација са радом и стварањем будућих, тако да „што пре једно младо биће сазна шта је затекло кад је угледало свет, тим потпуније ће уживати и тим више ће уважавати претходнике који су то сачували и допунили, тим сигурније ће се припремити да враћа дуг, да пружи свој допринос и да заслужи поштовање својих наследника.“¹⁹ Тек тада, свако ће умети да цени све благодети природе и она ће постати вредност и опште благо човечанства намењено свим људима на Земљи.

Решавање противречности између човека и природе, по њему, није само дужност државе већ појединаца, односно грађана који сами треба да схвате „колико је трагично стање и да свесно и драговољно сарађују са земљом на њеном лечењу.“²⁰

Јовановићева визија решавања еколошке кризе и глобалних проблема човечанства је оптимистичка и њоме провејава управо она „ведрина“ која га је инспирисала кроз читав његов живот. Цео живот је Јовановић као ореол носио мисао да су „више створили ведри него туробни“. Тај оптимизам о будућности човечанства, природе и цивилизације је заснован на идеји рада и функцијама које рад има у историји човечанства, науци која изналази начине да се супротстављање друштва природи разреши на обострано користан начин, као и на надању да ће човечанство у будућности имати више снаге да се одупре техницистичкој култури и потрошачком менталитету.

Зато, истакао је Драгољуб Јовановић, „нека наука истражује и проналази, али да друштвени органи одобравају шта ће се производити и убацити у употребу; јавно мњење да помаже владама, да их обавештава и упозорава; стручни „саветници за будућност“ да чувају садашњост од пренагљених

¹⁹ Исто, стр. 248.

²⁰ Исто, стр. 166.

промена. Демократија ставља владе под контролу, социологија има да обузда науку и технику и да инспирише политику.“²¹

ЛИТЕРАТУРА

- Др Драгољуб Јовановић, *Индустријска ђолиџика*, Социјални препорођај, Београд, 9/1924.
- Др Драгољуб Јовановић, *Ведрина (Раг и сџварање – веровање и знање)*, Издање пишчево, Београд, 1971.
- Др Драгољуб Јовановић, *Ведрина (Савремени човек ђприрода и цивилизација)*, Издање пишчево, Београд, 1970.
- Дарко Надић, *Мисао о раду др Драгољуба Јовановића*, Београд, 2006.

²¹ Др Драгољуб Јовановић, *Ведрина (Раг и сџварање – веровање и знање)*, Издање пишчево, Београд, 1971.

ENVIRONMENTAL THOUGHT OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

DARKO NADIĆ

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

In the reaffirmation of sociology as a scientific discipline after the Second World War in Yugoslavia, as well as in Serbia, insufficient attention was paid to the development of sociology, so in this context there was no study of the sociological opus of Dr Dragoljub Jovanović, the first doctor of sociological sciences here. Looking at Jovanović's sociological thought as very extensive and complex, one can find the thoughts arising from the then traditional notion of what is actually the subject of sociology. Jovanović's sociological thought in some elements went ahead of its time, it was misunderstood at one point, but when we study it again today, we see some visionarism. In this sense, this paper explores, in Jovanović's part, the essence of ecological consideration of the relationship that civilization has with nature, and how he considered this problem. Therefore, as the key ecological categories in his "ecological thought", work, country, industrialization, urbanization, consumption, the way and quality of life, etc. appear. In addition, Jovanović speaks directly about the crisis of the environment as an ecological crisis and for the causes of this crisis says that they are above all "social and moral". Bearing in mind the richness of his overall sociological thought, as well as the fact that he wrote and considered the problems of "the environment" far away before official sociology showed interest in this problem, Dragoljub Jovanović can be regarded as the pioneer of social ecological thought in Serbia.

Keywords: Dragoljub Jovanović, environmental crisis, industrialization, urbanization, consumer society